

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ INFORMATION SOCIETY AS A FACTOR OF PERSONALITY FORMATION

У статті припускається, що великий обсяг інформації, характерний для інформаційного суспільства, має певний вплив на психологічне здоров'я людини, і характер цього впливу визначається особистісними якостями індивіда. Проаналізовано теоретичні надбання з теми інформаційного суспільства. Виділено такі його характеристики, як мінливість, невизначеність, складність, неоднозначність. Автор звернув увагу як на позитивні, так і на негативні боки технологічного прогресу. Здійснена автором класифікація основних теорій інформаційного суспільства за критерієм «погляди на особистість» демонструє наявність певних взаємозв'язків між досліджуваними явищами. Виокремлено чотири типи поглядів на місце особистості у суспільстві: технологічний, людиноцентрований, соціокультурний та особистісний, кожний з яких відрізняється особливим ставленням людини. Систематизовано інформацію про інформаційний вплив, спричинений новим суспільним етапом. Узагальнено розуміння особистості як частини соціального середовища. Порівняльний аналіз психологічної літератури дав змогу встановити відмінності між характерними особливостями людини індустріального та постіндустріального типу. Зазначено, що не лише економіка зазнає змін, а й людський мозок має здатність адаптуватися до умов світу, що швидко змінюється. У статті значну увагу приділено тим вагомим чинникам, які безпосередньо мають вплив на формування особистості. З'ясовано, що суб'єктна позиція індивіда призводить до активної діяльності і саморозвитку. Автор доходить висновку, що технологічний прогрес призводить до спрощення повсякденного життя людини, а отже, її деформації на фізіологічному, соціальному та особистісному рівнях. Перехід від індустріального до сучасного суспільства супроводжується більш радикальним вивільненням міжособистісних відносин, їх наростаючою незалежністю від зовнішніх чинників. Помічені відмінності в особистісних проявах людей на різних етапах суспільства можуть слугувати підґрунтям для подальших досліджень у сфері психології особистості, зокрема створення програми особистісного зростання.

Ключові слова: особистість, інформація, суспільство, інформаційний вплив, емоційний інтелект, соціалізація.

The article assumes that a large amount of information, characteristic of the information society, has a certain effect on the psychological health of a person, and the nature of this influence is determined by the personal qualities of the individual. Analyzed the theoretical achievements on the topic of the information society. The following characteristics of the information society are highlighted as variability, uncertainty, complexity, ambiguity. The author drew attention to both the positive and negative aspects of technical progress. The author's classification of the main theories of the information society according to the criterion of "views on personality" demonstrates the presence of certain relationships between the studied phenomena. 4 types of views on the place of the individual in society are distinguished: technological, people-centered, sociocultural and personal, each of which is distinguished by a special attitude of a person. Information about the information provided by the new social stage has been systematized. Review of the understanding of the individual as part of the social environment. A comparative analysis of the psychological literature made it possible to establish the differences between the characteristic features of a person of an industrial and post-industrial type. It is indicated that not only the economy is undergoing changes, but also the human brain has the ability to adapt to the world, changing rapidly. The article focuses on those significant factors that directly affect the formation of personality. It has been found that the subjective position of the individual leads to activity and self-development. The author comes to the conclusion that technological progress leads to a simplification of a person's daily life, and, consequently, its deformation at the physiological, social and personal levels. The transition from industrial to modern society is accompanied by a more radical release of interpersonal relations, their growing independence from external factors. The differences in the personal manifestations of people at different stages of society are noticed and can serve as a basis for further research in the field of personality psychology, in particular, the creation of a program for personal growth.

Key words: personality, information, society, information influence, emotional intelligence, socialization.

УДК 316.612:[316.324.8:004]
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.25.16>

Кузіна Є.І.

аспірант кафедри практичної психології
Криворізький державний педагогічний
університет

Сьогодення диктує нові умови життєдіяльності людини, які вимагають із кожним днем прискорювати свій темп і безупинно взаємодіяти з оточенням. Такий спосіб життя, спричинений новим етапом суспільного розвитку, продукує велику кількість інформації. Уже стає загальноприйнятною думка, що цей етап розвитку має назву «інформаційне суспільство» (ІС). Воно досліджувалося у працях таких науковців, як: Дж. Барлоу, Д. Белл, Е. Гідденс, В. Голубовська, О. Данильян, О. Дзьобань, Л. Мамфорд, В. Медведєва, К. Мей, Л. Лебєдинцева, Г. Сашук, Е. Тоффлер, М. Шпитцер. Усі ці дослідники в переважній більшості

є філософами, істориками та соціологами. Але в літературі не вистачає психологічного огляду проблем інформаційного суспільства. Залишається нез'ясованим місце людини серед величезного обсягу знань. Тому метою нашого дослідження є обґрунтування чинників впливу ІС на особистість.

Становлення людини нерозривно пов'язане з її життям у суспільстві. Таку думку проголошує Б. Ананьєв і зауважує, що особистість завжди виступає у ролі й об'єкта, й суб'єкта історичного процесу [1]. Ураховуючи, що за останні роки фундаментально змінилися основи суспільної взаємодії, то можна припустити, що

внутрішні закономірності становлення людини також зазнали певних перетворень. Аби розуміти про який час йдеться, ми наводимо періодизацію Е. Тоффлера. Він виокремив в історії цивілізації три «хвилі» революційних змін: перша хвиля – аграрна (до XVIII ст.), друга – індустріальна (до 1950-х років XX ст.) і третя – постіндустріальна, або інформаційна (починаючи з 1950-х років) [18]. Тобто щоб з'ясувати нові умови становлення особистості, варто розглянути умови функціонування нового суспільного порядку.

Звернувшись до напрацювань Ф. Вебстера [4], можна сказати, що ІС – це такий тип суспільних відносин, де головними чинниками його розвитку виступають інформація та знання, які виробляються в єдиному інформаційному просторі. Інша його назва – «постіндустріальне суспільство» (Д. Белл [2]). Узагальнений огляд головних напрацювань із цієї теми [2; 4; 7; 17; 18; 20] дав змогу виокремити суттєві ознаки ІС:

- пріоритетне значення інформації порівняно з іншими ресурсами;
- домінування частки інформаційного сектору в загальному обсязі внутрішнього валового продукту (ВВП);
- формування як головної цінності людини економії часу за рахунок використання інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ);
- інформація та знання суб'єкта стають головними чинниками влади та управління;
- існування розгалуженої системи вільного доступу до інформації.

Уже як класичні для цієї галузі приймають теорії Д. Белла, Е. Тоффлера, Ю. Габермаса, Е. Гідденса, М. Кастельса, Т. Еріксона. Теорії цих учених та їхніх послідовників ми класифікували з огляду на місце людини в ІС. На рис. 1 зображено, що погляди розділилися на два основні напрями: технологічний і соціальний. Представники технологічного підходу (табл. 1) вважають, що наука рухає світ уперед. Одним із перших дослідників, який звернув увагу на технологічний переворот, був Ю. Габермас [21]. Він зазначив, що для ІС характерне піднесення науки над людиною. Автор акцентував увагу на здатності технологій до саморозвитку. Людям відведено роль пасивних спостерігачів, які не здатні втрутитися в механізми стрімкого світу.

На противагу цьому інша когорта дослідників виступає проти ідей відчуження. У різних інтерпретаціях учені проголошують, що всі наукові та технічні доробки – справа рук і розуму людини. Для них більш гостро постає питання про місце людини у соціумі (табл. 2). Підтверджує цінність людського потенціалу І. Бронніков і зауважує, що тепер відбувається конкуренція не людей за територію, а території за людей. Країни розгортають відповідну політику із залучення талановитих кадрів [3].

Така класифікація теорій ІС дає змогу побачити спільне та відмінне в ідеях різних авторів та прослідкувати динаміку ставлень науковців до проблеми людини і соціуму. У нашій роботі ми схильні дотримуватися особистісного підходу, оскільки він допома-

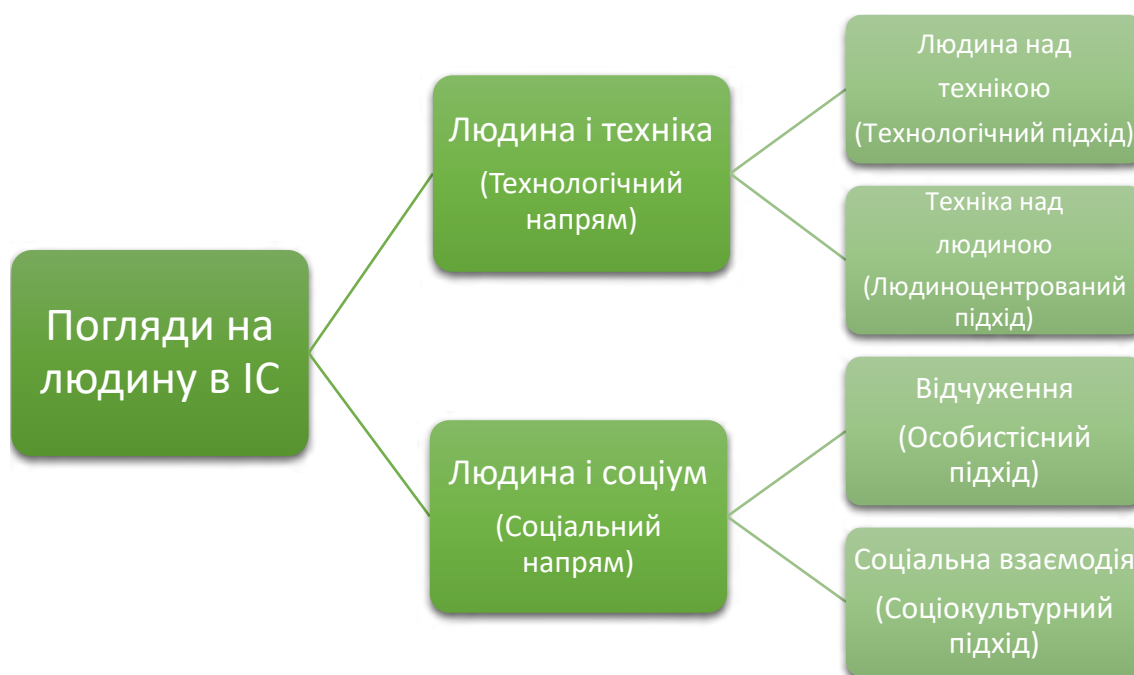

Рис. 1. Класифікація основних теорій інформаційного суспільства за критерієм «погляди на особистість»

гає зосередити увагу безпосередньо на внутрішньому світі людини. Уважаємо за необхідне здійснити порівняльну характеристику умов формування особистості в індустріальному та постіндустріальному суспільстві.

Дослідник інформаційного суспільства К. Мей висловлює скептичну думку і стверджує, що загалом світ кардинально не змінився. Ті технологічні та економічні інновації, що характерні для ІС, є тенденціями закономірного історичного розвитку, тому не несуть у собі кардинальних соціополітичних змін [13]. Але переважна більшість дослідників [5; 8; 10; 23] із різних галузей указує на відмінності між людьми початку ХХ та ХХІ ст., які виражаються в особливостях мислення, сприймання, спілкування та цінностей.

Відштовхуючись від суттєвих ознак, що притаманні ІС, ми прослідкуємо, який вони мають вплив на людину. Отже, велика кількість інформації на фізіологічному рівні створює сильне збудження, унаслідок чого запускається інтернейрон, який гальмує роботу мозку [8]. До певного історичного етапу швидкість адаптаційних можливостей людини не була меншою, ніж швидкість настання змін. Але сьогодні ми помічаємо, що цей темп прискорюється, і тоді, на думку Е. Тоффлера, зароджується «футурошок» як захисний психологічний механізм [19].

Що стосується спілкування, то повсякчасне використання ІКТ має як позитивні наслідки для міжособистісних стосунків, так і негативні. Екс-

периментально доведено, що дорослі здатні використовувати соціальні мережі для підтримки та поглиблення реальних контактів [8]. Результати сучасних досліджень указують на те, що збільшення кількості соціальних зв'язків прямо пропорційно збільшенню мигдалевидного тіла, яке, своєю чергою, сприяє розвитку творчості та емоційного інтелекту [25]. Проте, з іншого боку, дослідження ефективності робочого процесу [26] демонструють, що існують складнощі в адаптації до користування ІКТ. У середньому людина відволікається від роботи кожні 11 хвилин (телефонний дзвінок, SMS, сповіщення на смартфоні та багато іншого). Виходячи із цього, багатозадачність стала типовою характеристикою сучасного покоління. На інформаційних цінностях молодь робить набагато більший акцент, ніж люди старшого покоління, і когортний аналіз свідчить про те, що це здебільшого є результатом зміни поколінь, аніж простим наслідком дорослішання і старіння людини [11].

Щодо змін на психологічному рівні, то сучасні дослідники специфіки сприйняття людини в умовах інформаційного впливу демонструють таке. Під впливом ІКТ люди почали втрачати глибину розуміння інформації, що обробляється, читання стало поверховим. Навіть слово surf стали використовувати у значенні «проглядати текст, не концентруючись на змістовому наповненні». Звідси – зміни у процесах пам'яті. Можливість збереження даних «у хмарах» або на електронних

Таблиця 1

Погляди на людину і техніку в інформаційному суспільстві

Напря́м	Опис	Представники
Технологічний	Техніка має здатність розвиватися самостійно, наука і знання прогресують швидше за можливості людини. Інформація проникає в життя і свідомість людей, стає сенсом і головним змістом життя.	Ю. Габермас (1968) [21], Л. Мамфорд (1967) [14], Ч. Хенді (1997) [14], К. Мей (2004) [13], О. Єрьомін (2004) [8], М. Шпітцер (2014) [22]
Людиноцентрований	Людина – двигун прогресу, здатна розвиватися і продукувати нові технології.	П. Дракер (1995) [14], В. Іноземцев (1999) [14], М. Кастельс (2002) [14], Інглеарт (2009) [14], Л. Лебединцева (2011) [10]

Таблиця 2

Погляди на людину і соціум в інформаційному суспільстві

Напря́м	Опис	Представники
Особистісний	Відмежування від сім'ї та соціуму, занурення у власний світ переживань, схильність до саморефлексії, відчуття самотності.	Ф. Фукуяма (1979) [14], Е. Тоффлер (1980) [18], Т. Сакайя (1985) [14], Е. Гідденс (1990) [5], А. Етціоні (1993) [14], А. Турен (1997) [14]
Соціокультурний	Становлення окремої людини нерозривно пов'язане з її життям у суспільстві.	Дж. Гелбрейт (1958) [14], Г. Маркузе (1964) [14], Л. Туроу (1970) [14], Я. Пономаренко (2011) [15], І. Бронніков (2017) [3]

носіях, вільний доступ до Інтернету для пошуку інформації спрощують життя, і зникає необхідність користуватися резервами довготривалої пам'яті. Як результат, відсутність цілеспрямованого свідомого пригадування.

Глобальна віртуалізація створює багато суперечностей у відповідних сферах. Людина у сучасному світі має величезну здатність до реактивності, яка є результатом вічного прагнення до свободи та незалежності від територіальних, мовних (будь-яких) перешкод. П. Сорокін аналізує позитивні й негативні боки людської мобільності. Науковець вважає, що, з одного боку, зростання мобільності призводить до свободи мислення, генерування інноваційних ідей, з іншого – приріст психічних захворювань, зниження чутливості нервової системи і розвиток цинізму [16].

Е. Гідденс говорить, що характерними ознаками для особистості сучасної епохи є «децентралізованість, розмноженість і безперервність змін» [5, с. 97]. На його думку, людина постійно заходиться в процесі одночасного становлення багатьох ідентичностей [5]. Цей процес призводить до суб'єктивного почуття відчуження від реальності, відбувається нехтування невербальною інформацією, при цьому знецінюються етнічні, політичні, культурні особливості націй, моральні норми стають мінливими, фрагментарними [22]. І хоча О. Данільян та О. Дзьобань говорять, що ІС є необмеженим простором для самоконструювання особистості [7], С. Яскула зауважує, що цей процес пізнання самого себе і власних емоцій, відбувається у самотності, без відчуття підтримки та безпеки, тому що єдність і традиції замінюються безлікою грою проектів та іміджів [24]. Очевидно, що така ситуація може сприяти формуванню таких особистісних якості, як неадекватна самооцінка, зниження рівня емоційного інтелекту, відсутність толерантності, слабкість вольових компонентів, тривожність.

Оскільки стає зрозумілим, що існують певні зміни на глобальному та, як наслідок, особистісному рівнях, слід виокремити конкретні причини, які проковують ці зміни. Ми вважаємо, що такі чинники є специфічними для ІС:

- превалювання позасімейного спілкування;
- розрив традиційних зв'язків;
- мінімізація впливу Церкви;
- збільшення значення науки серед усіх прошарків населення;
- залежність від техніки та інформації;
- приріст населення;
- установа договірних ринкових відносин;
- економічна і політична безпека;
- глобалізація;
- плюралізм суспільних правил;
- малорухомий образ життя.

Кожний із цих компонентів є невід'ємною частиною суспільного існування та безпосередньо впливає на людину. Проте нагадаємо, що особистість виступає і об'єктом, і суб'єктом історичного процесу, тобто може займати провідну роль і здійснювати самоконструювання. Помічено, що телебачення, радіо та інші технології трансформуються під потреби сучасного суспільства, стають інтерактивними та безпосередньо взаємодіють з користувачами в реальному часі [12; 6]. А отже, існує ще більше можливостей для активної діяльності і саморозвитку.

Формування особистості відбувається під впливом суспільства. Зміни його глибинних структур закономірно призводять до змін кожного конкретного індивіда, оскільки відбувається трансформація критеріїв та норм життєдіяльності людини. Трансформація суспільства продовжується із середини ХХ ст. і пов'язана зі стрімким розвитком ІКТ. Постіндустріальний етап має певні специфічні ознаки, які відрізняють його від попереднього – індустріального. Людину у ІС можна розглядати з чотирьох різних підходів: технологічного, людиноцентрованого, соціокультурного та особистісного. Згідно з останнім, індивід віддаляється від сім'ї та соціуму, занурюється у власний світ переживань, схильний до саморефлексії та відчуття самотності.

Такі ознаки ІС, як велика кількість інформації, постійне користування ІКТ, глобалізація та ін., призводять змін на нейрофізіологічному та психологічному рівнях. Як результат, збільшується кількість психічних розладів, знижується рівень емоційного інтелекту, слабшають вольові компоненти. Проте, займаючи суб'єкту позицію, людина здатна взаємодіяти зі швидкоплинним світом, керувати своїм життям та самовдосконалюватися.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания ; 3-е изд. Санкт-Петербург и др. : Питер, 2016. 282 с.
2. Белл Д. Социальные рамки информационного общества. Новая технократическая волна на Западе. Москва : Прогресс, 1986. С. 330–342.
3. Бронников И.А. Современные тенденции и перспективы информационного общества. *Политические науки. Вестник Московского университета*. 2017. Сер. 12. № 6. С. 7–26
4. Вебстер Ф. Теории Информационного общества. / пер. с англ. М.В. Арапова, Н.В. Малыхиной. Москва : Аспект Пресс, 2004. 400 с.
5. Гидденс Э. Последствия современности. Москва : Праксис, 2011. 352 с.
6. Голубовська В.С. Інформаційне суспільство: можливості, проблеми та перспективи розвитку. *Інформація і право*. 2013. № 2(8). С. 98–104
7. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Людина в інформаційному суспільстві: проблема моральної ідентифікації. *Вісник Національного юридичного універси-*

- тету імені Ярослава Мудрого. 2019. № 1(40). С. 1–18. URL: <http://fil.nlu.edu.ua/article/view/155746/158854>.
8. Еремін А.Л. Ноогенез и теория интеллекта. Краснодар : Советская Кубань, 2005. 356 с.
9. Кастельс М. Интернет-галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства. Київ : Валкер, 2007. 304 с.
10. Лебединцева Л.А. Социальная проблематика интеллектуальной деятельности. *Вестник Тюменского государственного университета*. 2011. № 8. С. 74.
11. Лютко Н.В. Інформаційне суспільство та ціннісні орієнтації особистості. *Наукові праці. Політологія*. 2012. Вип. 170. Т. 182. С. 98–101.
12. Медведєва В. Особливості процесу соціалізації особистості в умовах інформаційного суспільства. *Збірник наукових праць НАН України*. 2016. Вип. 43. С. 584–595.
13. Мей К. Інформаційне суспільство. Скептичний погляд / пер. з англ. М. Войцицька. Київ : К.І.С., 2004. 220 с.
14. Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / под ред. В.Л. Иноземцева. Москва : Academia, 1999. 640 с.
15. Пономаренко Я.І. Психокультура суспільства та її вплив на становлення особистості. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія «Філософія. Культурологія»*. 2011. Т. 14. № 2. С. 148–152.
16. Сорокин П.А. Влияние мобильности на человеческое поведение и психологию. *Мониторинг общественного мнения*. 2004. № 2(70). С. 102 – 110.
17. Теплицкий И., Евтеев В., Семериков С. Личность в информационном обществе. *Актуальні проблеми духовності*. 2004. Вип. 5(2). С. 179–191.
18. Тоффлер Э. Третья волна. Москва : АСТ, 2004. 781 с.
19. Тоффлер Э. Шок будущего Москва : АСТ, 2003. 557 с.
20. Уэбстер Ф. Теории информационного общества. Москва : Аспект Пресс, 2004. 400 с.
21. Хабермас Ю. Техника и наука как «идеология» / пер. с нем. М.Л. Хорькова. Москва : Практик, 2007. 208 с.
22. Цимбал С.М. Самоідентичність особистості в умовах формування глобального інформаційного суспільства. *Філософія науки: традиції та інновації*. 2012. № 1(5) С. 143–150. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/636/1/Samoidentychnist%20osobystosti.pdf>.
23. Шпитцер М. Антимозг: цифровые технологии и мозг. Москва : АСТ. 2014. 228 с.
24. Яскула С. Общества в новом информационном пространстве. *Соціологія, психологія, педагогіка. Збірник наукових праць Міжнародного наукового форуму*. 2010. Вип. 2. С. 233–247. URL: <file:///C:/Users/Admin/Desktop/аспирантура/ГАБІТУС%2028%20КВІТНЯ%202021/Яскула.pdf>.
25. Amygdala volume and social network size in humans Bickart K.C. and others. *Nat Neurosci*. 2011. Vol. 14. P. 163–164. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3079404/>.
26. Mark G., Gonzalez V. M., Harris J. No Task Left Behind? Examining the Nature of Fragmented Work. *Take a Number, Stand in Line*. 2005. Vol. 1. P. 321–330. URL: <https://www.ics.uci.edu/~gmark/CHI2005.pdf>.